

"לבניינה של תורה"

שיחה שנמסרה בביהמ"ד מפי מו"ר רה"י – חלק רפ

"וְשָׁבוּ בְּנֵי לְגָבוֹלִים"

דרגל יום פטירתה של רחל אמנו – יא בחשוון

קברתיה שם" – קברתי אותה שם לפי רצון א- לקי שהתגלה בי. "שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן, והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר: "קול בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ" – המילה 'מבכה' מורה גם על כך שהיא גורמת לאחרים לבכות⁵ – "והקב"ה משיבה⁶: "יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתָךְ... וְשָׁבוּ בְּנֵי לְגָבוֹלִים".

העובדה שרחל אינה קבורה יחד עם שאר האבות והאימהות הקדושים במערת המכפלה היא עניין א-לקי-שמימי. כתב על כך מרן הרב זצ"ל⁷: "קברה של אימן של ישראל רחל אמנו ע"ה, שלמרות קדושת אהבת בחיר שבאבות נתרחק מקום קבורתה, וכמה עניינים נוראים וגדולים כלולים במאורע זה לדורות עולמים".

ביום זה עומדים אנו בתפילה יחד עם רחל, העומדת ומבכה ומבקשת רחמים על בניה. ידוע הסיפור על יהודי מופלא שחי בדורנו, רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, המשגיח הרוחני של ישיבת מיר. מספרים שבהגיעו לקבר רחל בליווי תלמידיו, אמר לה: "אמנם הקב"ה אמר לך

בשל העיתוי של ה'זמן', המכוון משמיים, נחרוג מהנושא אותו החלנו לברר בשבוע שעבר – בירור יסודות דרכה של הישיבה – ונעסוק בנושא השייך ליום זה, יום יא בחשוון. בע"ה מתוך נושא זה נוסיף ונעסוק בשבועות הבאים בעניין אשר בליבנו אנו עוסקים כעת.

"רַחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ"

ביממה זו רבבות יהודים, אולי אף מאות אלפים, פוקדים את ציונה של רחל אמנו. רחל אמנו היא היחידה, כמדומני, מבין האבות והאמהות הקדושים שאנו יודעים את זמן פטירתה¹, ובודאי מאת ה' היא.

במה זכתה רחל אמנו שמגיעים אליה עשרות אלפי יהודים ביום זה? מהו מעמדה המיוחד? בפרשת "ויחי" מספרת

התורה על פגישתו של יעקב אבינו עם בנו יוסף, בנה של רחל. בפרשה זו יעקב מתנצל בפני יוסף על כך שרחל קבורה הרחק מקברות שאר האבות והאמהות הקדושים שבמערת המכפלה: "וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרַת הוּא בֵּית לָחֶם"². מסביר רש"י³ את הפסוק: "ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ" – כלומר למקום יישוב, "וידעתי שיש בלבך עלי", יודע אני שאתה מהרהר בעניין זה אודותיי, "אבל דע לך שעל פי הדיבור

המידות
הטובות הן אבן
הבניין והיסוד
לבניית תלמיד
חכם בדרך
הנכונה ולבניית
שלימות האדם,
ובהן טמונה
גאולת עולם

⁴ ירמיהו, פרק לא, פסוק יד

⁵ עי' פירוש האלשיך הק', שם: "הנה רחל לקול המולת הרעשתה הייתה מבכה למעלה ברמה לפניו ית'... והקול שנשמע ברמה אינו קול רחל, כ"א קול שהיתה היא מבכה את אחרים, וקול האחרים היה הנשמע ברמה".

⁶ שם, פסוקים טו-טז

⁷ אגרות הראי"ה, חלק ב, אגרת תקטז, עמוד קמט

¹ עיין ילקוט שמעוני, פרשת שמות, רמז א, ד"ה וימת; רבנו בחיי, שמות, פרק א, פסוק ו, ד"ה וימת, בשם מדרש תדשא

² בראשית, פרק מח, פסוק ז

³ ד"ה ואקברה

מופלא, הרב בן-ציון פריימן זצ"ל, שהמבוגרים שבינינו ודאי עודם זוכרים וחיים את הסיפורים והדברים שראינו בו. (אביו היה האחראי על קבר רחל עד מלחמת השחרור, וברשותו היה המפתח לקבר, שסופר עליו שהוא המפתח ללידה 'תקועה'). כאשר נחתם הסכם אוסלו הוא ביקשני להסיעו לקבר רחל על מנת שנתפלל שם. בעבר לא סיפרתי את הדברים שאמר לי בדרך, אולם בתקופה מאוחרת יותר חשבתי שמגיע זמן שאולי יש מקום לפרסמם. כך אמר לי: "אני מבין מכתבי הגר"א שהתפילה על משיח בן יוסף שלא ייהרג מתייחסת לישובי יש"ע". הוא ביקש ללכת לקבר רחל ולהתפלל, כפי המסורת של הרב קוק, שהרי רחל עומדת בראש השושלת של משיח בן יוסף. החושב שהדברים אינם עדיין רלוונטיים טועה טעות חמורה.

"לא קנאתי לצרה שלי"

מקור הדברים הוא במדרש רבה לאיכה¹³ המאריך ומתאר את שאירע בזמן החורבן. המדרש מספר שבאו האבות הקדושים, אברהם יצחק ויעקב, וגם משה רבנו, ואומרים לרבש"ע: "מדוע הגלית את בניך? מדוע החרבת את היכלך?" מבקשים הם ממנו רחמים, אך הקב"ה אינו עונה להם. ממשיך המדרש ואומר: "באותה שעה קפצה רחל אמינו לפני הקב"ה, ואמרה: רבש"ע! גלוי לפניך שיעקב אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נישואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד... ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי וריחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה... ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש?... מיד נתגלגלו רחמי של הקדוש ברוך הוא ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן".

'הפסיקי לבכות', אבל אני חיים בנך אומר לך: 'המשיכי! המשיכי והמשיכי לבקש עלינו עד שישובו בניך!'⁸.

"מִצְבֵּת קְבֵרַת רַחֵל"

קבר רחל הוא מקום מיוחד. אנו חיים מפי סופרים, מפי מסורת של גדולי ישראל, שמסרו לנו שמקום זה מיוחד לישועות גדולות ולקבלת התפילות.

ידועים דברי הרמב"ן⁹ המפרש שהתורה האריכה ופירטה בספרה אודות קניית מערת המכפלה משום שני טעמים, שהאחד מהם הוא: "כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות, באשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים". ראש לכולם הוא כלב בן יפונה, ההולך להתפלל אצל קברי האבות¹⁰.

אכן, מסופר על גדולי ישראל שהיו מגיעים להתפלל במקום זה. מספרים על רבי פנחס מקוריץ זיע"א, מגדולי תלמידי הבעש"ט והמיוחד שבהם, שהגיע לארץ והצהיר כי רוצה הוא להתפלל כל הלילה על גאולתם של ישראל בקבר רחל, ובנוסף לפקוד את קבר ה"אור החיים" הקדוש הסמוך לנו¹¹. הוא הסביר את רצונו על פי הזוהר הקדוש: "שמיוחד מקומה לתפילה על הגאולה כידוע מהזוהר הקדוש"¹².

כאשר היו זמנים קשים בירושלים בתקופתו של הרב זצ"ל גם הוא היה שולח להתפלל אצל קברה של רחל.

ברצוני להעיד כאן בפני הציבור הקדוש אודות דבר שהייתי שותף בו. זכינו והיה בתוכנו יהודי

⁸ מובא בספר הזיכרון לגר"ח שמואלביץ עמוד קח; שרשרת הדורות בתקופות הסוערות, (לרב מנחם פרוש), חלק ה, עמוד 212

⁹ בראשית, פרק כג, פסוק יט

¹⁰ עיין רש"י במדבר, פרק כג, פסוק כב, ד"ה ויבא, פדמפ,

¹¹ עי' אמרי פנחס השלם, ליקוטים, עמוד קכז; יסוד לקרא מהאדמו"ר מסטראפקוב עמודים קכז-קכח

¹² עיין זוהר הקדוש, חלק א, דף קעה, עמוד א: "וזמינן ישראל כד יתובן מן גלותא לקיימא על ההיא קבורה דרחל ולמבכי תמן כמה דאיהי בכאת על גלותהון דישראל". מובא בספר בית לחם אפרתה, פרק נא; עיי"ש עוד בפרק עז

לבכות ולהגיד לו: ”מאמע, מאמע רחל!”¹⁸. איני חושב שרבינו יליד הארץ אכן ידע אידיש, אולם לא היה נדרש אז להבין את המילים, היה מספיק לראות ולחוש. אולי אף חשב בסתר ליבו על אחדות הלבבות הניצבת מולו – אחדות בין אנשי המפד”ל של אז ואנשי ‘אגודת ישראל’. רבין הרים טלפון לשמעון פרס ז”ל והורה לו להוציא את קבר רחל מההסכמים, עליו להישאר ביד ישראל. אמנם כיום המקום הפך למעין יעד מבוצר, אולם לפחות הוא נותר בידינו, ומאות אלפי יהודים יכולים לנסוע אליו באוטובוס או ללכת ברגל.

ברצוני לספר עוד סיפור מרגש אחד כדי להשלים את המעגל של האימהות. לאחר רצח רבין התעוררו גלי האשמה ומשטמה כלפי הציבור הדתי-לאומי. הרב חנן פורת אסף סופרים, משוררים ואנשי רוח, שברובם הינם שמאלניים, ושוחח איתם. בין שאר הדברים הזכיר גם את רחל אמנו. לאחר השיחה ניגשה אליו המשוררת דליה רביקוביץ’, שהוא הגדירה כ’שמאל שבשמאל’, ואומרת לו שברצונה לספר לו ביחידות על הקשר שלה עם רחל. היא מספרת לו על שנים רבות של עקרות שעברו עליה, וביום אחד עלתה בראשה מחשבה לראש שעליה ללכת ולהתפלל על קברה של רחל, שאף היא הייתה עקרה. היא מתארת איך ניסתה להדחיק מליבה מחשבה זו: ”מה אני אלך לקבר רחל?! מה השתגעתי?!”. לבסוף החליטה שאין ברירה, התלבשה כמו חרדית, כדי שאיש לא יזהה אותה באוטובוס, ונסעה. אני מצטט את לשונה: ”ומה אומר לכם? בקבר רחל זכיתי להתפלל ולבכות כפי שלא בכיתי כל ימי חיי. כעבור שנה נולד לי בן, ובעומק לבי ידעתי שזה בזכות רחל!”.

חנן סיפר את הסיפור רק לאחר פטירתה.

מה הדבר אומר לנו? מתוך דברים אלו נבין מהו עם ישראל. נבין שרחל היא אימם של מנחם פרוש החרדי ושל חנן פורת הציוני ושל דליה

לכאורה קשה מדוע זכותם של אבות האומה ועקדת יצחק לא עמדה לישראל, ודווקא בעבור רחל הקב”ה מבטיח את הגאולה?

אמנם, כנראה צריך לומר שדווקא מעשה זה של נאמנות לישרות המידות הוא היכול להוליך אל המצב השלם של תיקון העולם. זאת אנו למדים מאימה של האומה. דוגמה נוספת לכך היא תמר, השותקת כאשר חמיה יהודה פוסק: ”הוציאוה ותשרף”, שהלוא ”הנה הרה לְנוֹנִים”¹⁴, כפי שסבורים. תמר שותקת וחושבת אם יהודה יודה – מה טוב, ואם לאו – היא מעדיפה שישרפה והיא לא תעליב אותו!¹⁵ מאותה הבלגה נולדו פריץ¹⁶ ומשיח בן דוד¹⁷.

”כוח מאחד את ישראל”

נלך עוד צעד ונתבונן בדברים. הסיבה לכך שכעת הגישה לקבר רחל הינה חופשית, בשונה מקבר יוסף, למשל, היא מופלאה. בזמן חתימת הסכמי אוסלו, כאשר כל הפרטים כבר סוכמו, נודע לרב חנן פורת זצ”ל שקבר רחל אמור להימסר לפלסטינאים, כפי שקבר יוסף נמסר להם. הרב חנן פורת החליט ללכת ליצחק רבין ז”ל לעמוד על הדבר. בדרך הוא פוגש את הרב הישיש הרב מנחם פרוש, יהודי בן שמונים בעל זקן לבן, המשווץ למחנה המכונה חרדי, עסקן ותיק ורב פעלים של ”אגודת ישראל”. שואל הרב פרוש את הרב חנן פורת להיכן פניו מועדות? הרב חנן עונה לו כי הוא בדרכו לרבין לדבר איתו אודות קבר רחל. משיב הרב פרוש בנחרצות: ”אז אני בא איתך!”. נכנסים שניהם לראש הממשלה. חנן מתחיל להגיד לו על חשיבות המקום כהנה וכהנה, אולם מנחם פרוש אינו ממתין, הוא תופס את רבין ומתחיל לנענעו,

¹⁴ בראשית, פרק לח, פסוק כד

¹⁵ עיין רש”י, שם פסוק כה: ”לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו”. אמרה: אם יודה מעצמו - יודה, ואם לאו - ישרפוני, ואל אלבין פניו”.

¹⁶ שם, פסוק כט

¹⁷ רות, פרק ד, פסוקים יח-כב

¹⁸ באידיש: אמא, אמא רחל!

ויתורים כואבים, תמיד קשה לוותר – למען אח למען אחות, למען אישה, למען ילדים, למען חברים ולמען דברים שאנו רוצים אותם ומאמינים בהם. למדנו היום, שהמידות הטובות הן אבן הבניין והיסוד לבניית תלמיד חכם בדרך הנכונה ולבניית שלימות האדם.

רבי משה קורדבירו, הרמ"ק, חיבר ספר קטן בכמות ורב באיכות, "תומר דבורה", העוסק בבניין המידות המתוקנות. בתחילתו נכתב: "שהאדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה צלם ודמות" – רבש"ע בראנו בצלם א-לקים, שעיקר עניינו שבדרכי התנהגותנו האנושית ננהג בדרך בה הקב"ה מנהיג את עולמו, כפי שמתבאר בספר זה ובמקורות אחרים. כך הוא ממשיך: "לפיכך, ראוי שיידמה האדם לפעולות הכתר שהן שלוש עשרה מידות של רחמים", מידות עליונות הפוגשות אותנו בחיינו היום-יומיים עם חברינו ומשפחותינו.

על בן תורה ותלמיד חכם להתנהג בהנהגות עליונות יותר משאר בני אדם בבין אדם לחברו. זוהי שלימות האדם. בזה נמצא סוד הגאולה הפרטית והגאולה הכללית של עם ישראל.

מצטרפים אנו מכאן בתפילה עם רבבות אלפי בית ישראל הפוקדים את קברה של רחל, שהקב"ה יקיים את הבטחתו לה, שעודנו מייחלים להגשמתה: "וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיְבֵינוּ... וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלֵם", ושארץ ישראל תיוותר בידינו ולא ייפלו יישובי יש"ע, כדברי הרב פריימן זצ"ל, שהרי הדבר עומד במאבק ובמבחן כל העת. זכותה של רחל אמינו עומדת לנו מכוח אותה נקודה קטנה אנושית של עמידה איתנה על המידות הטובות.

רביקוביץ' השמאלנית שבשמאלנית. רחל היא "אימן של ישראל", כלשון הרב באגרת, היא עקרת הבית, כפי שהמהר"ל¹⁹ מסביר שרחל היא שפירוש הדבר שהיא עיקר הבית.

"אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתִּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל"

במגילת רות²⁰ כתוב שכל העם והזקנים בירכו את בעז: "יִתֵּן ה' אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֵל בֵּיתְךָ כַּרְחֵל וְכִלְאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתִּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל", וממשיכים בפסוק הבא: "וַיְהִי בֵּיתְךָ כַּבֵּית פְּרָץ אֲשֶׁר יֵלְדָה תִּמְרָ לִיהוּדָה מִן הַנְּעָרָה הַזֹּאת". המגילה מסתיימת המשך הדורות: "וְאַלֶּה תוֹלְדוֹת פְּרָץ... וּבְעֵז הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד. וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל הוֹלִיד אֶת דָּוִד".

לעם ישראל ישנן ארבע אימהות, ובראשן עומדת רחל אמנו, "אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתִּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל". כיצד החל בניין זה? על ידי הוויתור האנושי המופלא! זהו אינו ויתור מלאכי, זהו ויתור אנושי של אחות המוותרת לאחותה, על אף האהבה העליונה והקדושה ששרתה בינה לבין יעקב, אהבה שאין לנו השגה בה. ויתור זה גרם שיעקב נשא את לאה, ולבסוף נשא אף בלהה וזילפה. כך נוצרו ארבע האימהות של עם ישראל. כך נוצר עם ישראל מתוך מעשה ויתור אנושי מיוחד.

גם המשיח של ישראל נוצר על ידי מעשה אנושי של אישה גדולה, תמר, המוכנה להישרף ובלבד שלא להלבין את פניו של חמיה. בדרך התנהלות זו נוצר משיח בן דוד.

"בסוד הצורה העליונה"

ביום זה נלמד מרחל אמנו מהי הדרך לבנות את בית ישראל. נלמד אף מהו יסודו של תלמיד חכם. לפעמים נדרש לוותר, לפעמים נדרשים

¹⁹ נצח ישראל, סוף פרק א: "ומפני כי רחל היא הייתה עקרת הבית של יעקב... וכל מי שנקרא 'בית' כולל ומאחד הכל, כמו שהבית כולל הכל ומאחד כל אשר בתוכו... כי בזכות רחל - שהיא כוח המקבץ ישראל - ישובו ישראל מגלותם. וזהו "ושבו בנים לגבולם", כי יש כוח מאחד את ישראל בתוך גלותם, ובשביל אותו כוח המאחד ישובו ישראל מגלותם".
²⁰ פרק ד, פסוק יא

